

CẢM THỨC HẬU HIỆN ĐẠI VỀ CON NGƯỜI TRONG TIỂU THUYẾT CỦA NGUYỄN VIỆT HÀ

Đặng Văn Vũ⁽¹⁾, Vi Thị Thúy⁽²⁾

(1) Trường Đại học Sài Gòn; (2) Trường THPT Nguyễn Tất Thành (Thành phố Hồ Chí Minh)

Ngày nhận bài 30/09/2024; Chấp nhận đăng 30/10/2024

Liên hệ email: dvvu@sgu.edu.vn

Tóm tắt

Trong đời sống tiểu thuyết đương đại, tiểu thuyết của Nguyễn Việt Hà mang đậm dấu ấn của chủ nghĩa hậu hiện đại. Với cảm thức hậu hiện đại, con người trong tiểu thuyết Nguyễn Việt Hà luôn sống trong tâm trạng bất ổn và hoài nghi vì những giá trị đời sống hiện đại luôn bị thay đổi. Tác giả cũng tập trung khắc họa kiểu con người tha hóa do chính ý thức, nghị lực của mình và bởi sự tác động từ hiện thực giá trị đạo đức, thẩm mỹ bị đảo lộn của xã hội. Bằng phương pháp xã hội học kết hợp thao tác phân tích, bài viết làm hiện lên những chân dung con người trong tiểu thuyết của Nguyễn Việt Hà để thấy được thông điệp cảnh báo sự đổ vỡ thiện lương của con người hiện đại.

Từ khóa: hậu hiện đại, hoài nghi, Nguyễn Việt Hà, sám hối, tha hóa

Abstract

POST-MODERN PERCEPTION OF HUMAN BEING IN NGUYEN VIET HA'S NOVEL

In contemporary fiction, Nguyen Viet Ha's novels bear the strong imprint of postmodernism. With a postmodern feeling, people in Nguyen Viet Ha's novel always live in a state of uncertainty and doubt because the values of modern life are always changing. The author also focuses on portraying the type of person who is corrupted by his own consciousness, energy, and by the impact of the reality of society's overturned moral and aesthetic values. Using the sociological method combined with analysis, the article reveals human portraits in Nguyen Viet Ha's novels to see the message warning about the breakdown of kindness in modern people.

1. Mở đầu

Cơ sở để hình thành văn học hậu hiện đại ở Việt Nam chính là khát vọng hội nhập với cái mới, với thế giới của các nghệ sĩ, trong đó có thái độ ứng xử cầu thị với các thành tựu của các lý thuyết mới. Tiền đề cho tinh thần cầu thị cái mới được khởi phát từ sự thay đổi bối cảnh xã hội của con người và đất nước theo chiều hướng hiện đại chung. Sự thay đổi đó kéo theo cảm thức của nghệ sĩ, cách tri giác, nhận thức của họ về hiện thực và con người cũng thay đổi toàn diện. Xã hội tác động đến cảm thức, cảm thức trở thành bước nền cho sự sáng tạo văn chương, cho khát vọng đổi mới chính mình của văn học Việt Nam đương đại. Nguyễn Việt Hà là một trong những nhà văn đưa màu sắc hậu hiện đại với những cảm thức khá mới mẻ về cuộc sống, con người vào văn chương của mình. Với một sự tri giác nhạy bén, cùng với sự nâng cao kỹ thuật viết văn, Nguyễn Việt Hà đã tạo

dựng một chỗ đứng khá vững chắc trong nền văn học mới nói chung và trong lòng bạn đọc nói riêng.

Nguyễn Việt Hà với những cảm thức, quan điểm riêng trong cách ngắm nhìn cuộc đời, con người, đã xây dựng lên một thế giới nhân vật khá độc đáo, mang dáng dấp của hình ảnh con người trong xã hội mới. Hình ảnh con người trong tiểu thuyết của Nguyễn Việt Hà thường là lớp trí thức với bản chất lừa lọc, dối trá được che đậy bởi vẻ bề ngoài lịch thiệp, sang trọng.

2. Cơ sở lý luận và phương pháp nghiên cứu

Xã hội càng hiện đại, tâm lý con người càng tinh tế, phức tạp. Cái nhìn thế giới một chiều, trật tự, biện chứng... dần được thay thế bằng cái nhìn đa chiều, hỗn độn, ngẫu nhiên. Chủ nghĩa Hậu hiện đại (Postmodern) ra đời với nhiệm vụ cơ bản là: “*Đề xuất nhiệm vụ đi tìm bản nguyên của con người và vũ trụ, đi tìm nền tảng của nhận thức và cả cách thức tri nhận thế giới, qua đó hòng cắt nghĩa đâu là tự do, hạnh phúc đích thực của con người*” (Lê Huy Bắc, 2019). Lý thuyết Hậu hiện đại ảnh hưởng đến nhiều lĩnh vực như triết học, âm nhạc, kiến trúc... và văn học. Ở Việt Nam, văn học hậu hiện đại phát triển gắn liền với những cây bút như Nguyễn Bình Phương, Hồ Anh Thái, Đỗ Phấn, Thuận... và Nguyễn Việt Hà. Trong ba tiểu thuyết *Cơ hội của Chúa*, *Khải huyền muộn*, *Ba ngôi của người* và mới nhất là *Tuyệt không dấu vết*, bằng bút pháp hậu hiện đại, Nguyễn Việt Hà đã xây dựng một thế giới hỗn độn với những con người phức hợp tâm lý - cảm xúc trong những mối quan hệ đan xen, chòng chẹo... để diễn tả cuộc sống đương đại với quá nhiều mảng tối sáng đan lồng vào nhau. Cảm thức hậu hiện đại đã chi phối cách xây dựng nhân vật để chuyển tải những thông điệp, trong đó thông điệp về sự tha hóa như là một sự rung chuông cảnh báo cho sự xuống cấp về mặt đạo đức của con người trong xã hội hiện nay.

Để làm sáng tỏ cảm thức hậu hiện đại về con người trong tiểu thuyết của Nguyễn Việt Hà, người viết vận dụng lý thuyết Hậu hiện đại như là một phương pháp cơ bản để soi chiếu nhân vật nhằm làm nổi rõ ý nghĩa nhân sinh của nó. Bên cạnh đó là phương pháp xã hội học nhằm dựa vào cơ sở xã hội để xác lập sự hình thành tâm lý, hành động của nhân vật. Và phương pháp phân tích - tổng hợp được vận dụng để khai thác chiều sâu cũng như ý nghĩa của hình tượng.

3. Kết quả và thảo luận

3.1. Con người hoài nghi

Tiểu thuyết của Nguyễn Việt Hà đậm màu sắc của chủ nghĩa hậu hiện đại. Với cảm quan và tri giác khá nhạy cảm, Nguyễn Việt Hà luôn nhìn thấy những loay hoay của con người trong chặng đường kiếm tìm hạnh phúc. Các tác phẩm của anh lấy bối cảnh đất nước Việt Nam đang trở mình phát triển kinh tế hiện đại với những biến đổi vô cùng lớn lao. Con người lao vào vòng xoáy kinh tế thị trường. Họ vì khát thèm danh vọng, địa vị xã hội, tiền bạc mà đã sẵn sàng đánh đổi nhân cách, đạo đức của chính mình. Và con người cứ trượt dài trên con đường tha hóa. Tuy nhiên không phải ai và bao giờ con người cũng thỏa nguyện những gì mong muốn đạt được. Bên cạnh thành công của sự giàu sang, con người vấp phải không ít những thất bại, vì vậy mà con người hoài nghi hoàn cảnh, hoài nghi thời thế, hoài nghi chính mình.

Các nhân vật trong *Cơ hội của Chúa* đều sống trong trạng thái tâm lí hoài nghi. Họ không ngại dấn thân để đạt được những điều mình muốn có trong cuộc sống hiện thực. Tuy nhiên, trước bức tranh cuộc sống biến động không ngừng, các nhân vật như Tâm, Nhã, Hoàng, Thủy luôn mang theo nỗi niềm trăn trở, hoài nghi về việc mình làm, về cách mình sống và tương lai mình đang hướng đến. Những con người ấy, vốn tồn tại nhân cách và ý thức tốt đẹp nhưng do sự nhóp nhúa của dòng đời mà tâm hồn vốn trong sạch ấy nhanh chóng bị nhuốm bẩn. Họ nhìn thấy sự vô nghĩa của cuộc đời, vô nghĩa trong chính sự tồn tại của mình. Họ thấy mọi thứ đang có trong tay thật lỏng lẻo, tạm bợ và họ hoài nghi về sự tồn tại bền vững khi sống trong dòng chảy hối hả của sự bội bạc. Phải chăng đó là sự bất ổn trong cảm thức về tương lai và về cuộc đời?

Hoàng có lẽ là nhân vật mà Nguyễn Việt Hà gửi gắm ước mơ của mình. Đây là nhân vật được nhà văn dụng công xây dựng. Hoàng như là một sự cứu vớt ít ỏi về nhân cách con người, về cái thiện, về đạo đức trong xã hội tha hóa đục ngầu của những dục vọng xấu xa. Tình yêu của Hoàng và Thủy là thứ tình yêu trong sáng, tươi đẹp tỏa hương giữa những thứ tình yêu lợi dụng tiền bạc, khát thèm dục tính trong xã hội thời điểm kinh tế thị trường. Tuy nhiên, khi nghĩ về tình yêu này, Hoàng luôn hoài nghi về sự bền vững của nó khi thang bảng đạo đức của con người dần dần đổ vỡ: *“Từ lâu mình đã linh cảm thấy sự mong manh dễ vỡ, mình có gì để đến với em”* (Nguyễn Việt Hà, 2013a). Hoàng biết rất rõ Thủy có hoàn cảnh gia đình khó khăn. Điều Thủy cần không chỉ là tình yêu. Có lẽ thêm cả tiền. Nhưng Hoàng không có điều đó. Phải chăng vì thế mà khi bên Thủy, Hoàng luôn mang một cảm giác hoài nghi về tình yêu, một dự cảm về sự tồn tại mỏng manh của tình yêu thời Đổi mới.

Bạn đọc khó quên được Nhã trong *Cơ hội của Chúa* - một cô gái ngây thơ, trong sáng yêu hết mình, dâng hiến hết mình cho tình yêu đầu đời. Thế rồi, ham muốn về danh vọng, tiền bạc đã khiến Lâm lừa gạt, thậm chí chà đạp lên tình yêu của Nhã. Giống như con chim sợ cành cong, Nhã hoài nghi tất cả đàn ông trên đời. Nhã hoài nghi mọi tình yêu nên khi Sáng đến, Nhã luôn giương vây chống đỡ. Không phải chống đỡ Sáng, cô chống đỡ chính mình. Nhã luôn tự dặn mình: *“Tôi ép mình phải quên những câu chuyện nhằm nhĩ về Hoàng tử và Công chúa, những con ngựa bay được những kho tàng vô giá đột ngột gặp được” để nghĩ “Tôi sống ở mảnh đất thủ đô, ở thời gọi là kinh tế thị trường. Cái xấu cái tốt đều hiện hữu bằng bộ mặt rất thật. Để nhận biết tôi luôn cần tỉnh táo. Tôi không thể ru ngủ mình bằng giấc mơ màu hồng, giấc mơ tìm của thuở ấu thơ xa xăm mà những người tốt như mẹ tôi thả vào tâm tưởng”* (Nguyễn Việt Hà, 2013a). Nhã luôn nghĩ: ở thời kinh tế thị trường, đồng tiền như sinh mạng, liệu cô có phải chịu đựng nỗi đau lần nữa không? liệu Sáng có phải là Lâm thứ hai không? phải chăng cuộc sống là vậy? nó buộc người ta phải dấn thân trong sự day dứt.

Vũ trong *Khải huyền muộn* là một trí thức, là một quan chức cao cấp trong ngành thể thao. Để có được con đường quan lộ thuận lợi, Vũ đã đánh đổi tình yêu lấy cô vợ con quan, coi đó là bước đệm để thăng tiến trong chính trị. Bởi Vũ thấy quan chức trong ngành phần lớn có những xuất thân khá đặc biệt. Đúng như dự định và ước mong, Vũ dần dần leo lên một chức vụ cao trong bộ máy quản lí của Nhà nước. Nhưng dường như ở Vũ vẫn le lói phần thiện tính. Biểu hiện ở chỗ, Vũ ý thức và thấy kinh tởm những ung nhọt, quan liêu trong bộ máy cầm quyền mà chính anh cũng từng dùng những thủ đoạn đó. Vũ kinh tởm chính bản thân mình. Anh tự vấn lại lương tâm, thấy nhân cách của bản thân đang trượt dài trên sự tha hóa. Vũ hoài nghi chính mình. Vũ tự hỏi: mình có đúng là một trí thức? Vũ càng thuận lợi trên con đường quan lộ thì sự bết tắc chán chường mỗi lúc một lớn hơn. Phải chăng khi con người ta đủ đầy về tiền bạc, địa vị, danh vọng họ khát khao trở về chính mình, được

sống lương thiện trong sáng như một thời hồn nhiên cao khiết năm xưa? sự hoài nghi của Vũ được ẩn dụ trong chi tiết “*giấc mơ*”. Thời sinh viên, Vũ thường hay nằm mơ: “*Vũ còn nhớ rất nhiều giấc mơ của năm thứ nhất sinh viên*” (Nguyễn Việt Hà, 2013b). Đó là những ẩn ức về tính dục của thời trai trẻ. Nhưng có lẽ giấc mơ lớn nhất của Vũ là đổi đời, được thành công. Lúc đó “*giấc mơ màu kem lơ lờ nhưng mình bạch nhẹ nhõm dễ chịu*” (Nguyễn Việt Hà, 2013b). “*Dễ chịu*” vì Vũ được là chính mình, sống trung thực với sự nghèo khó mà thanh cao. Sau này “*giấc mơ của Vũ là tả rụng dân. Ba năm rưỡi làm Thành đoàn tuyệt đối Vũ không mơ. Ngay lúc ấy Vũ đã biết là tại sao*” (Nguyễn Việt Hà, 2013b). Phải chăng vì phần Thiện vốn có của Vũ đang dần mai một cho ước vọng danh lợi của anh? phải chăng cái cao cả, thanh khiết trong nhân cách đã hư hao đi nhiều?

Cẩm My (*Khải huyền muôn*) - một cô gái xinh đẹp, là tâm ngấm của những kẻ khát khao dục vọng lúc bấy giờ. Nhưng Cẩm My chỉ yêu Vũ. Cẩm My yêu Vũ khi không biết Vũ là quan chức cấp cao, đến khi biết Vũ đã có gia đình cô vẫn yêu anh say đắm mà không đòi hỏi danh phận. Cẩm My lặn lội trong thứ tình cảm vụng trộm đó đầy dưng cảm. Đó có thể xem là một sự dẫn thân mạnh mẽ. Nhưng chính vì Vũ không thể bỏ vợ con, gia đình, danh vọng, địa vị để đến với Cẩm My và tình yêu với cô, nên trong tâm thức của Cẩm My luôn là sự hoang mang, hoài nghi dữ dội: “*Em yêu anh nhiều lắm và em biết tại sao em lại yêu anh nhiều đến thế. Nhưng tại sao em lại yêu anh thì em không biết. Chắc chắn là phải có kiếp trước... Và anh, anh có nhớ không, em cũng đã nhiều lần hỏi anh. Tại sao em lại yêu anh. Lúc đó em không hề biết là anh thông minh, giỏi giang đến thế, cao cả như thế. Tại sao khi em hai mươi năm tuổi Chúa của anh mới cho em gặp anh. Tại sao những lúc buồn chán nhất, vất vả nhất em lại không hề nghĩ rằng trên đời này đã có anh*” (Nguyễn Việt Hà, 2013b). Lá thư đó của Cẩm My được viết khi cô đã yêu Vũ rất lâu. Vậy mà trong thư những câu hỏi “*tại sao?*” cứ được lặp lại một cách đều đặn, đầy trăn trở. Những câu hỏi đó vừa đong đầy hạnh phúc lại vừa ẩn chứa tuyệt vọng của sự tan vỡ. Hạnh phúc mà sao vẫn có âm hưởng xót xa. Cẩm My viết cho chính mình, tự vấn chính mình về tình yêu với Vũ, bởi để duy trì tình yêu đó cô đã phải đánh đổi quá nhiều.

Tiểu thuyết *Ba ngôi của người xoay quanh mạch tự sự của ba nhân vật chính*: người bố (trung niên), người con (Kun) và cậu Quang Anh. Các nhân vật trong tiểu thuyết được tái hiện với sự hoài nghi, xung đột với cách nhìn nhận các giá trị và lẽ sống trong thực tại. Nhân vật trung niên (người bố) có mười kiếp luân sinh và có khả năng nhớ những kiếp sống đó của chính mình. Nhiều lần nhân vật thốt ra những tiếng thở dài nuối tiếc về mảnh đất kinh kì vẫn hiển này. Ở những kiếp luân sinh trước, suy nghĩ của người bố còn nguyên dạng một thủ đô thanh lịch, nhã nhặn, đầy văn hóa. Nhưng khi chứng kiến những giá trị đạo đức đang dần băng hoại, mà sự băng hoại đó đến chính từ người bố, một cảm giác xót xa, bất hoại, hoài nghi về những giá trị sống tốt đẹp của con người liệu có còn tồn tại trước sự biến đổi của thế thời? Thời trẻ, người bố dù yêu vợ bởi đó là mối tình đầu đẹp đẽ của ông, nhưng rồi ông ta đi ngoại tình, tình nhân ghen ngược khiến người vợ sốc: “*Đáng nhẽ tao phải cắt gân chúng mày, nhưng tao không thêm. Còn anh, đừng bao giờ mong tôi tha thứ. Suốt hai tháng kế tiếp là những liên miên những đêm trắng dần vật*” (Nguyễn Việt Hà, 2015). Từ sự giận dữ thể hiện qua động từ mạnh “*cắt gân chúng mày*”, người vợ đi đến hoài nghi tất cả, khiến cho bà “*suốt hai tháng đêm trắng dần vật*”. Có thể thấy, yêu thương - dục vọng - ngoại tình - dần vật như một chu trình tất yếu trong con người mà người bố đã được ném mùi đau khổ. Con người hoài nghi nhân cách của chính mình. Và đôi khi nghĩ rằng sự dần vật đó là biểu hiện của đạo đức.

Khi con người đau khổ, bế tắc, hay đứng trước sự hiểm nguy, họ thường hướng về những điều linh thiêng với mong muốn được chở che. Nhân vật Nguyễn Việt Hà cũng

vậy. Khi mất phương hướng, họ tìm đến với thánh thần. Nhưng nói như Nietzsche: “Chúa đã chết” (Lê Huy Bắc, 2019) nên trở nên mất niềm tin: “*Đã sống trên đời thì chẳng ai giống ai, cho dù đây là bằng hữu hay là thiêng liêng mẫu tử. Ngoại trừ rằng đây là Ba Ngôi Thiên Chúa. Từ rất lâu, trung niên luôn phảng phất tin rằng cha Augustino Minh đã đúng, mỗi người có một ơn riêng Chúa cho. Cái mơ hồ biết của mình là ân sủng của riêng mình. Rõ ràng là ngạc nhiên, rõ ràng là sợ hãi nhưng không quá hoang mang. Tại sao Chúa lại chọn con*” (Nguyễn Việt Hà, 2015). Trước những tha hóa của chính mình, trung niên cảm thấy mình không còn xứng với ưu ái của Chúa. Đó là tâm lí hoài nghi chính con người. Một đặc trưng của con người hậu hiện đại.

Nhân vật người con Kun - một họa sĩ đầy tài năng, một thanh niên sống trong thời đại mới nhưng mang trong tâm hồn đầy sự hoài nghi mơ hồ về nhân cách, về tình cảm giữa người với người và cả với đức tin. Trong con người chàng thanh niên này không có chỗ cho niềm tin tôn giáo. Kun từng nói “*ghét tất cả những gì cực đoan cuồng tín*” (Nguyễn Việt Hà, 2015) khi chứng kiến cảnh những giáo dân Công giáo trong vụ tranh chấp đất đai đã ngồi trong cơn mưa sầm sập để đọc kinh. Nhân vật còn khẳng định “*nói cho cùng, một tôn giáo mà khi tận cùng của sự cứu chuộc lại phải trông cậy vào người khác thì yếu quá*”. Tuy nhiên, người con lại thích những ông cha xứ đi giảng đạo lý: “*Tôi không thích giáo dân nhưng tôi thích những ông cha xứ. Sau khi thất tình và nhất là ở gần bố, tôi có đi lễ nhà thờ và may mắn gặp được vài vị linh mục chân tu. Họ làm tôi bớt đi bao nhiêu oán hận*” (Nguyễn Việt Hà, 2015). Đó là sự mâu thuẫn trong đời sống tâm linh của con người. Chúng ta luôn hoang mang giữa tin và không tin, nhưng cuối cùng khi gặp đau khổ, biến cố ta lại cố bầu vùi vào triết lí đạo đức của đạo để vượt qua những chuỗi ngày đau khổ ấy. Vậy nên ta đã và đang mâu thuẫn với chính ta, hoài nghi chính niềm tin trong ta.

Qua sự cảm nhận, tri giác tâm trạng hoài nghi của con người, Nguyễn Việt Hà muốn gửi gắm một điều về thực trạng xã hội và con người Việt Nam đương thời: những con người, những cuộc đời đang từng giờ, từng ngày thả mình theo guồng quay chóng mặt của nền kinh tế mới với một tâm trạng bất an và khắc khoải. Dường như trong thế giới của tiền tài và danh vọng con người vẫn chên vênh khi làm hao hụt dần vẻ đẹp nhân cách trong chính mình.

3.2. Con người tha hóa, sám hối

Văn học hậu hiện đại luôn lấy con người là đích đến cao cả nhất. Văn học hậu hiện đại ra đời trên nền tảng của sự biến đổi chóng mặt của thời đại: sự phát triển cực hạn của kinh tế, sự tham gia chi phối mạnh mẽ của công nghệ thông tin nghe nhìn... tất cả đã khiến cuộc sống con người thay đổi mạnh mẽ. Con người đứng vị trí trung tâm của thế giới và hứng lấy tất cả những biến đổi đó. Và con người thay đổi theo đúng guồng quay xã hội. Đây là nguyên nhân cho sự tha hóa trong con người. Tuy nhiên, văn học hậu hiện đại dùng những kĩ thuật viết văn độc đáo không chỉ để con người hiện lên một cách trần trụi của sự tha hóa mà người cầm bút luôn đi sâu khai thác bản thể, thiên tính bên trong nguyên sơ của con người để khơi dậy trong họ những xúc cảm, suy nghĩ về cuộc sống. Trình bày hiện thực là cách các nhà văn gạt bỏ cái xấu, cái ác để hướng tới thức tỉnh phần cốt lõi trong con người. Đây là nguyên nhân cho cảm thức sám hối của con người trong văn học hậu hiện đại.

Nguyễn Việt Hà may mắn được sống, chứng kiến bối cảnh xã hội, đất nước ngày một chuyển mình sang nền kinh tế thị trường. Nhờ vậy mà anh có cái nhìn khá thống nhất và khách quan về sự biến đổi trong nhận thức, nhân cách con người trong quá trình dài

Đổi mới. Bối cảnh xã hội sẽ tác động trực tiếp tới quan điểm sống, tồn tại của con người. Xã hội Việt Nam từ khi chuyển mình đến khi chính thức bước sang thời kì hiện đại là sự thống trị của đồng tiền và dục vọng. Vì vậy mà chủ đề tha hóa là cảm thức chính xuyên suốt những tiểu thuyết của Nguyễn Việt Hà. Tuy nhiên, dù có nói đến cái xấu, cái suy đồi thì đó cũng là cách các nhà văn hướng con người tới cái thiện, cái tốt đẹp. Nguyễn Việt Hà yêu con người, nên ngòi bút của anh đau đáu kiếm tìm chút vương lại của ý thức, phẩm chất trong con người qua sự ân hận, ăn năn, sám hối sau quá trình con người trượt dài tha hóa. Nhờ chức năng đó của văn chương mà chúng ta không mất niềm tin vào con người.

Trong *Cơ hội của Chúa*, Nguyễn Việt Hà mượn lời nhân vật Nhã để nói về quan niệm nhìn người của chính mình: “*Muốn biết rõ về ai nên nhúng người đó vào tiền. Cái thứ dung dịch siêu thượng này làm trôi tất cả những màu mè bọc ngoài. Đạo mạo trở nên hau háu lỗ mãng. Dị dạng trở nên chua ngoa cướp giật*” (Nguyễn Việt Hà, 2013b). Nguyễn Việt Hà đang phơi bày một thực trạng: con người đang bị đồng tiền làm lu mờ và thoái hóa biến chất. Đồng tiền có sức mạnh tha hóa không trừ một làng lớp nào. Trong *Cơ hội của Chúa*, tác giả phơi bày một xã hội biến chất vì tiền từ quan chức đến dân thường, từ những kẻ vô học đến có học.

Lâm - một trí thức điển hình cho sự “khốn nạn”. Lâm là một giảng viên giỏi giang về học thức, một vẻ bề ngoài đẹp trai đầy tin cậy. Thuở hàn vi, Lâm khổ tới mức ba anh em thay nhau mặc một cái quần đi học. Phải chăng vì sự khổ nhục thời niên thiếu đã hun đúc bản tính tham tiền, sẵn sàng đánh đổi mọi thứ vì tiền trong Lâm? Mục đích tiến thân, kiếm tìm danh lợi, khao khát có được nhiều tiền đã trở thành một ngọn lửa thiêu cháy những nhân cách, phẩm chất đàng hoàng trong Lâm. Lâm yêu Nhã, nhưng lại lừa gạt và bán rẻ cô, chối từ đưa con trong bụng để đổi lấy một suất đi học nước ngoài. Và sau đó, để giữ vững địa vị mình có được, Lâm đã lấy con gái vị giáo sư có tiếng để tạo nền tảng vững chắc. Khi đã có mọi thứ trong tay: tiền bạc, danh vọng, địa vị, Lâm mới hiểu ra thứ quan trọng nhất trong cuộc đời của con người là tình yêu và hạnh phúc. Anh ta đã bị dẫn dắt bởi lỗi lầm, khao khát được làm lại cuộc đời nên đã trở về gặp Nhã cầu xin cô tha thứ. Nhưng điều đó là không thể. Bởi cuộc đời vốn chỉ cho con người sai lầm nhưng không chỉ cho họ làm sao xóa bỏ sai lầm đó. Đây cũng chính là thử thách mà cuộc đời đặt ra cho con người để từ đó định mức được phẩm chất, nhân cách của họ.

Sau Lâm là Sáng - người đàn ông thứ hai đến với Nhã, được Nhã mở lòng chấp nhận nhưng cũng là người bán rẻ Nhã lần hai. Sáng hiện lên với những vẻ đẹp hoàn toàn khác Lâm: “*Sở với Lâm, Sáng khác hẳn. Tất nhiên, ở mặt nào đó của tri thức, hai người hao hao giống nhau. Sức hiểu biết uyên bác, sự thông minh nhanh nhạy khi xử lý những vấn đề dày kiến thức. Nhưng do xuất xứ và xuất phát điểm khác nhau nên ở hai tiềm ẩn hai phong văn hóa khác nhau... Sáng là một chuyên gia kinh tế lão luyện nhưng những hiểu biết của anh về văn chương cũng rất lỗi lạc*” (Nguyễn Việt Hà, 2013a), đặc biệt Sáng có đam mê về lĩnh vực chính trị. Trước lời cầu hôn của Sáng, trái tim Nhã như được sống lại một lần nữa sau lần phản bội của Lâm. Tuy nhiên chính Sáng là người lấy đi niềm tin hiếm hoi ấy của cô. Trong lúc Nhã bị vu khống, phải ngồi phòng giam, người đầu tiên Nhã gọi điện không ai khác chính là Sáng. Tuy nhiên điều cô nhận được là sự im lặng tuyệt đối từ người mà khó khăn lắm cô mới có thể tin tưởng “*lúc tôi cần họ nhất thì tôi chỉ có một mình*” (Nguyễn Việt Hà, 2013a). Ra sân bay, bằng sự nhạy cảm thông minh của mình, sau khi nghe một người thân tín của Sáng nói lại, Nhã hiểu tại sao Sáng im lặng. Sở dĩ Sáng bỏ mặc Nhã bởi anh ta đã và đang đi trên con đường tham chính - thứ anh ta đam mê nhất đời: “*anh Sáng là phó giám đốc Sở duy nhất được vào vòng hai đợt bầu cử Hội đồng nhân dân lần này*” (Nguyễn Việt Hà, 2013a). Nhã xót xa nhìn lại cuộc

đòi mình ta thán: “*lần đầu tôi bị bán rẻ cho cái lợi còn lần này tôi không muốn là nạn nhân của cái danh*” (Nguyễn Việt Hà, 2013a). Sáng đã đổi tình yêu của Nhã để lấy cái “*danh*” mà anh ta ao ước. Đến phút cuối, ta thấy Sáng cũng cùng một hội thuyền với Lâm - sẵn sàng vứt bỏ những thứ tình cảm cao quý để đổi lấy tiền bạc, danh lợi.

Cũng như Lâm và Sáng, Trần Bình là nhân vật cũng bị tha hóa. Là con một quan chức cao cấp, nhưng chưa bao giờ Trần Bình sống đúng đắn, đàng hoàng. Xuất thân của anh ta có những thứ mà Sáng mà Lâm mơ ước đó là tiền bạc và danh vọng. Cho nên hai thứ đó không phải là mục tiêu theo đuổi của Trần Bình. Anh ta lợi dụng sự giàu có để tha hóa chính mình và làm tha hóa người khác. Anh ta đưa Tâm vào những cuộc kinh doanh trá hình mà bản chất là buôn lậu. Anh ta dùng chung “*bồ nhí*” với chính bố đẻ của mình, dụ dỗ Thủy - người yêu Hoàng và dụ dỗ, lừa gạt chính em gái của Tâm, Hoàng... Trần Bình hiện lên đúng là kẻ “*một kẻ khôn nạn có gien*”, một kẻ tha hóa trên mọi phương diện đạo đức, nhân cách.

Tiểu thuyết *Khải huyền muộn* viết về những con người đã, đang tha hóa và sám hối. Đặc biệt, tiểu thuyết xoay quanh nhân vật quan chức cao cấp Vũ. Vũ giữ chức vụ rất cao trong lĩnh vực thể thao nước nhà nhưng để leo lên chức đó Vũ đã chấp nhận tha hóa và đánh đổi. Vũ lấy hôn nhân làm bàn đạp để bước cao hơn trên bậc thang chính trị. Vũ chối bỏ niềm tin tôn giáo trong ngày tang lễ của mẹ để giữ vững chức danh. Số tiền để đưa con trai đi du học được Vũ lấy từ số tiền phúng viếng trong đám tang của chính mẹ mình... Sự tha hóa của Vũ cũng là sự tha hóa của một bộ phận quan chức trong bộ máy chính trị thời đại mới. Những cám dỗ của tiền tài, danh vọng đã khiến con tim Vũ mệt mỏi nhưng Vũ cũng không thể dừng lại và quay đầu.

Qua lời trần thuật của Vũ, ta còn thấy sự tha hóa có cả trong vợ và con Vũ. Bà vợ dựa hơi chồng “*manh đạn*” đầu thầu xe công chuyên phục vụ cho các phu nhân đi cầu cúng ở đền chùa. Đứa con cũng bị biến đổi trước sức hút của tiền và quyền. Chúng thích trốn học, dựa thế bố mẹ mà ăn chơi, đua đòi coi tiền như rác, sẵn sàng dùng tiền chà đạp lên những giá trị truyền thống tốt đẹp: “*Thằng Bảo nhà Vũ chán đua xe máy, đại dột uống rượu lấy một cái xe pho đem đi đua xe hơi. Thằng ngu ấy loạng choạng non tay, vọt qua xa lộ đâm gãy cả đài biểu tượng “Tổ quốc ghi công” ở một nghĩa trang liệt sĩ, cả bọn chân tay quán băng sáng ngời, đang hô hô cười giữa những xuýt xoa của đám phụ huynh quan chức tròn xoe nhiều mỡ*”. “*Đám tiểu thư công tử bai bai các chú công an, dung dăng dung dẻ cầm mấy tờ biên bản phạt đem về nhà ép lát tíc làm kỉ niệm*” (Nguyễn Việt Hà, 2013b). Chỉ một đoạn thôi, nhưng tác giả dường như khái quát được thực trạng hư hỏng của những đứa trẻ con nhà giàu có - quyền thế: đua xe máy, uống rượu, đua xe hơi, đâm gãy cả đài biểu tượng, hô hô cười, bai bai các chú công an, dung dăng dung dẻ..., dường như trật tự xã hội, luật pháp không là gì đối với chúng. Những đứa trẻ này là tầng lớp trẻ đại diện cho lớp người của thế kỉ mới, nhưng ở chúng, ta chỉ thấy một sự bạc bẽo, tha hóa đến tận cùng khi chúng được sinh ra trong một môi trường không đạo đức như vậy.

Trong tiểu thuyết *Ba ngôi của người*, nhân vật trung niên (bố) được xây dựng qua màu sắc huyền ảo. Nhân vật này trải qua và nhớ mười kiếp luân sinh của mình. Và kiếp ông ta đang sống là kiếp cuối cùng. Qua điểm nhìn và lời trần thuật của nhân vật này ta nhìn thấy sự tha hóa của cả xã hội. Những đứa trẻ thông thạo chuyện làm tình hơn học hành. Một vài cô gái thích đời đời như Mộc Miên (người yêu của Kun) sẵn sàng đánh đổi tình yêu để lấy sự nghiệp điện ảnh. Cô ta dùng chính cơ thể gọi tình của mình để đổi đời, để được sống xa hoa như bao cô gái chân dài khác.

Trung niên vốn là đứa trẻ mồ côi. Lớn lên có một mối tình đầu với sinh viên Văn khoa đẹp đẽ. Một gia đình nảy nở với hi vọng là một tế bào khỏe của xã hội. Nhưng người bố đã ngoại tình với một cô sinh viên trẻ lúc người vợ đang có thai. Mọi chuyện bị phanh phui, hôn nhân tan vỡ, trung niên sống trong sự dằn vặt đau đớn về tội lỗi mình đã gây ra. Ông ta bỏ đi khỏi thành phố, phiêu bạt khắp nơi để gây dựng sự nghiệp. Nhưng sự xê dịch đó thực chất là sự sám hối. Ông ta sám hối bằng cách trốn tránh hiện thực, tự dày vò mình bằng cuộc sống cô đơn, lạc lõng và đắm chìm vào men rượu để quên đi cuộc đời yếm thế của chính mình.

Nhân vật Quang Anh là con một gia đình triệu phú, bố làm đến hàm Thứ trưởng, có điều kiện lý tưởng nhất, du học ở Mỹ. Anh ta kiếm tiền từ sự chênh lệch giá trị, kiếm tiền từ sự bần cùng hóa của những người khác. Khó mà nói anh ta có làm gì lừa ai, nhưng cũng không thể nói anh ta thật sự tử tế. Vì ham muốn nhục dục, tuổi mới lớn mà Quang Anh yêu, quan hệ bất chính với chị họ của mình là Hạnh. Một sự loạn luân trong nhân cách của con người hiện đại. Họ để những ham muốn tầm thường chiến thắng chính cái nền tảng đạo đức của cả một xã hội. Để rồi những ngày sau trong cuộc đời, Quang Anh luôn sống trong sự cô đơn khi hoài nghi và mất niềm tin vào tất cả mọi thứ trên đời.

Nguyễn Việt Hà đã thiết lập một bi kịch cho con người. Đó là sự giằng xé giữa sự tha hóa và sám hối. Bi kịch đó đã cho ta hiểu hơn về thế giới nội tâm của con người. Con người trong cảm thức của nhà văn luôn phức tạp, bí ẩn, đa đoan không hoàn kết. Con người trong tiểu thuyết Nguyễn Việt Hà luôn tồn tại cảm giác ân hận, day dứt sau những chặng đường tha hóa. Để nhân vật ăn năn là phương thức cụ thể mà Nguyễn Việt Hà gửi gắm đến bạn đọc những thông điệp nhân văn sâu sắc: cuộc sống sẽ tốt đẹp hơn nếu con người tránh được những lầm lỡ, ý thức được những sai sót của chính mình. Khi con người sống vong thân quá lâu, thì chính sự ăn năn day dứt kia là hành trình đầu tiên đầy lạc quan để gỡ rối đưa con người trở về với chính bản thể của mình.

3. Kết luận

Văn học hậu hiện đại ra đời, phát triển bởi các nhà văn có cách nhìn nhận, đánh giá, tri giác thế giới khách quan và con người khá sâu sắc, tinh tế. Từ đó họ đưa vào địa hạt văn chương những tác phẩm thể hiện cách nhìn, cách cảm mang sắc màu thời đại. Văn học hậu hiện đại theo cơn gió mở cửa bước vào nước ta khi xã hội Việt Nam đang có những sự chuyển mình về mọi mặt, đặc biệt là kinh tế. Lịch sử sang trang, xã hội thay đổi một cách chóng mặt trước cơn lốc kinh tế thị trường, khiến con người dần thay đổi ở mọi mặt. Tất nhiên, sự thay đổi ấy có nhiều mặt tích cực, nhưng cũng không hiếm sự tiêu cực. Nhất là khi các nhà quản trị xã hội không cân đối được giá trị vật chất và giá trị tinh thần, để kim tiền lên ngôi; thì con người dễ bị tha hóa trước sức hấp dẫn của tiền tài danh vọng. Bằng cái nhìn “hiện thực không phải đạo” (ý của Hoàng Ngọc Hiến), Nguyễn Việt Hà, qua tiểu thuyết của mình, muốn cất lên tiếng nói cảnh tỉnh xã hội. Và cũng như Nguyễn Huy Thiệp, Nguyễn Bình Phương, Tạ Duy Anh, Phạm Thị Hoài..., Nguyễn Việt Hà phản ánh sự tha hóa của con người, những mặt trái của xã hội để hướng đến việc góp phần tạo dựng một xã hội Việt Nam tốt đẹp hơn. Ở đó con người luôn tin tưởng, thương yêu nhau hơn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Jonathan Culler (Phạm Phương Chi dịch)(2020). *Nhập môn lý thuyết văn học*. NXB Hội Nhà văn.
 [2] Lê Huy Bắc (2012). *Văn học hậu hiện đại và lý thuyết tiếp nhận*. NXB Đại học sư phạm.

- [3] Lê Huy Bắc (2019). *Văn học hậu hiện đại*. NXB Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh.
- [4] Nguyễn Thành, Hồ Thế Hà, Nguyễn Hồng Dũng (chủ biên), (2013). *Văn học hậu hiện đại - diễn giải và tiếp nhận*. NXB Văn học.
- [5] Nguyễn Việt Hà (2013a). *Cơ hội của Chúa*. NXB Trẻ.
- [6] Nguyễn Việt Hà (2013b). *Khải huyền muộn*. NXB Trẻ.
- [7] Nguyễn Việt Hà (2015). *Ba ngôi của người*. NXB Trẻ.
- [8] Nguyễn Việt Hà (2023). *Tuyệt không dấu vết*. NXB Trẻ
- [9] Nhiều tác giả (2003). *Văn học hậu hiện đại thế giới những vấn đề lí thuyết*, tập 1. NXB Hội nhà văn.
- [10] Richard Appignanesi, Chris Gattat (Trần Tiến Cao Đăng dịch), (2006). *Nhập môn chủ nghĩa hậu hiện đại*. NXB Trẻ.